

לוחמה פסיכולוגית בשטחים והפרופיל הנפשי של המפגע המתאבד

רגע ההתפוצצות של המתאבד הוא סיומו של תהליך נפשי ארוך ומורכב. איננו יכולים להרשות לעצמנו לטפל רק בנקודות הסיום של תופעת ההתאבדות - על-ידי חסימת דרכם של המתאבדים באמצעות מכשולים, כגון גדרות תיל, על-ידי מעצרים או חיסולם לפני יציאתם לפיגוע - אלא עלינו לנסות למנוע את נכונותם של פלסטינים להפוך למחבלים-מתאבדים. הדבר אפשרי בטכניקות של לוחמה פסיכולוגית

ד"ר שרי גולדשטיין-פרבר

מבוא

כבר נכתבו דו"חות ומאמרים לא מעטים בידי אנשים שהקדישו לנושא את מיטב זמנם, אך עדיין לא נבחנו מצבו הנפשי של המפגע והתהליך האמוציונלי שהוא עובר בדרכו לפיגוע. רוב החומר נוגע לאלמנטים טכניים-ביורגריים ולפרופילים של ארגונים, ורק מיעוט עוסק באלמנטים פסיכולוגיים-התנהגותיים.

באחרונה הקים משרד הביטחון צוות ייעודי לבדיקת התופעה של המחבלים-המתאבדים. צוות זה כלל גם פסיכולוגים, אך אלה בדקו רק את הנטיות האובדניות של מפגעים שנתפסו חיים בידי צה"ל בדרכם לפיגועים, ונמצא שרובם לא סבלו מנטיות כאלה. לא נבדקו הדקויות האישיותיות של אנשים אלה, ולא נכתב תיאור מפורט של

**לראשונה יש בידי ארגוני הטרור
"פצצה חכמה", השומרת על
שיקול דעתה
עד לעיתוי הפיצוץ מתוך כוונה
לגרום לקורבנות רבים
ככל האפשר**

התהליך הפסיכולוגי שעובר המפגע מימים שלפני גיוסו ועד לרגע ההתאבדות. מטרתו של מאמר זה היא לשרטט את קווי התהליך הרגשי, שמחסן את המפגע בפני פחד המוות ומכשיר אותו למות, ולדון בדרכים שבהן ניתן להרתיעו. במהלך המחקר התברר שארגוני הטרור מנהלים לוחמה פסיכולוגית בשטחים כדי לרכוש מועמדים פוטנציאליים להתאבדות, בעוד שמלחמת הבלימה של ישראל נגד התופעה הזאת אינה עושה שימוש בכלים דומים של לוחמה פסיכולוגית. מאמר זה יראה שניתן לנהל לוחמה פסיכולוגית יעילה לבלימת פיגועי ההתאבדות. המודלים במאמר זה מבוססים על ניתוח צוואות וקלטות שהשאירו אחריהם מפגעים שביצעו פיגועים מאז ספטמבר 2000.

הקושי להרתיע מחבלים-מתאבדים והקושי להחדיר סוכנים לתוך ארגוני הטרור, דוגמת החמאס והג'יהאד האיסלאמי, יצרו מצב חדש בלוחמה ובמדיניות נגד טרור. לראשונה יש בידי הארגונים האלה "פצצה חכמה", השומרת על שיקול דעתה עד לעיתוי הפיצוץ מתוך כוונה לגרום לקורבנות רבים ככל האפשר. הפצצה הזאת זולה מאוד ופשוטה לתפעול ואינה דורשת הקרבה של קורבנות רבים מצידם של הארגונים התוקפים. פצצה זו, שהפעלתה נתונה עד לרגע הפיצוץ לשיקולו של המפגע, הבוחר את העיתוי המתאים לו, העמידה באור חדש את הצורך בהרתעה. מקובל לחשוב שאין כמעט כל דרך שהיא להרתיע את המפגע-המתאבד מלפעול,

אם המוות עצמו אינו מרתיע אותו. דברים ידועים אלה מעוררים את השאלה: האומנם אין אפשרות להרתיע מפגע שהחליט להיות שהיד חוץ מאשר על-ידי מעצרו או חיסולו לפני שיצא למשימתו? כדי לענות על שאלה זו יש להכיר טוב יותר את התהליך הנפשי שעובר השהיד מהשלב שבו הוא בן משפחה רגיל ותמים, החי את חייו בתוך האוכלוסייה הפלסטינית, ועד הרגע שבו הוא מונחה בידי המפעיל שלו אל מקום הפיגוע ומתפוצץ שם.

מרצה לפסיכולוגיה
באוניברסיטת
תל-אביב

המועמדים ומעניקה להם הכשרה טובה יותר. מרבית המתאבדים של החמאס גויסו ונשלחו למשימותיהם על-ידי תשתית הארגון שבשומרון, ובמיוחד זו שבשכם. גם פיגועי הג'יהאד האיסלאמי בתוך הקו הירוק יצאו רובם ככולם מהשומרון, וליתר דיוק – מג'נין. שלוחותיהם של החמאס ושל הג'יהאד האיסלאמי ברצועת עזה לא הצליחו להחדיר מחבלים-מתאבדים לתחומי הקו הירוק – הודות לקיומה של גדר מסביב לרצועה. מחבלים-מתאבדים שבאו מרצועת עזה הצליחו לכל היותר לפעול בתחומה.

בשנה השנייה לאינתיפאדה היינו עדים לשלוש תופעות חדשות:

- הצטרפותם של אנשי הרשות הפלסטינית – ובהם פעילים של מנגנוני הביטחון – לפיגועי ההתאבדות והידוק הקשר בין פעילי החמאס והג'יהאד האיסלאמי

לבין פעילי הרשות הפלסטינית.

- הצטרפותן של נשים – כולן מהפת"ח – לשורות המחבלים-המתאבדים, אף שבאיסלאם מתנהל ויכוח על מידת הלגיטימיות שבשיגור נשים לפעולות התאבדות.
- נכונותם של בודדים מקרב ערביי ישראל להירתם לשורות המחבלים-המתאבדים – בעיקר כסייענים, אך גם כמתאבדים ממש.

הרקע התיאולוגי

האיסלאם אינו רואה בהתאבדות פעולה לגיטימית, אך מי שנהרג בפיגוע התאבדות אינו נחשב אצל פוסקי הלכה איסלאמיים למתאבד, אלא לשהיד – לוחם שמסר את נפשו במלחמת קודש. חשוב להדגיש שבתחילה לא הכשירו פוסקי ההלכה את פיגועי ההתאבדות. בין המתנגדים היה שייח'

המאמר יעסוק גם בתהליכים הקבוצתיים, אשר גרמו לכך שהחברה הפלסטינית מוציאה מקרבה כל כך הרבה מחבלים-מתאבדים, עד כי ניתן לדבר על תופעה המונית. המאמר גם יעסוק באמצעים שיכול צה"ל לנקוט כדי להשפיע על נפשו של היריב, שיצר תרבות של מוות, המפארת ומהללת התאבדות ורצח המוני.

תמונת מצב

עשר שנים חלפו מאז החל עידן המתאבדים – ב־16 אפריל 1993 (פיגוע התאבדות במחולה) – ועד להעברתו של מאמר זה לדפוס (18 במאי 2003, שבו אירעו שני פיגועי התאבדות בירושלים). באותה תקופה התפוצצו 254 מחבלים-מתאבדים, ועוד עשרות מחבלים-מתאבדים נתפסו כשחגורות הנפץ או תיקי הנפץ כבר עליהם. כמו כן נתפסו עוד עשרות רבות של מחבלים שטענו כי התכוונו לבצע פיגועי התאבדות, אולם הם אינם נכללים בסטטיסטיקה זו, משום שקשה לדעת מתי מדובר בהתרברבות ומתי מדובר בכוונה רצינית. לכן כמחבלים-מתאבדים נחשבים רק מי שהתפוצצו או נתפסו כשחומרי-הנפץ עליהם.

המתאבדים נשלחו על-ידי חמישה ארגונים: החמאס, הג'יהאד האיסלאמי, החזית העממית לשחרור פלסטין, הפת"ח וההתנגדות העממית (קואליציה של הפת"ח, החמאס והג'יהאד האיסלאמי, נחמן טל, 2002). במספרים אלה לא כלולים מתאבדים ב"פיגועי הקרבה" – מחבלים שיוצאים לפיגועי ירי ביודם שסיכוייהם לשרוד את הפיגוע הם אפסיים. ואכן, לא כל

החוקרים מסכימים כי ישנה זהות מוחלטת בין "פיגועי הקרבה" לפיגועי התאבדות. למשל בועז גנור, ראש המכון למדיניות נגד טרור במרכז הבינתחומי בהרצליה, קובע כי מחבל-מתאבד הוא רק מי שיוצא לפוצץ את עצמו ואשר נושא את חומר-הנפץ על גופו או בתיק. לשיטתו, "פיגוע התאבדות הוא שיטת פעולה, שבה הפעולה של התקיפה תלויה במוותו של המפגע". לדברי גנור, המפגע-המתאבד יודע שהפעולה לא תתבצע אם הוא לא ימות.

אנשי החמאס עומדים מאחורי הפיגועים הקטלניים ביותר. אנשי התנועה ביצעו את הפיגוע במלון "פארק" בנתניה בערב פסח, 27 באפריל 2002, שבו נהרגו 29 ישראלים, ובמסעדת "מצה" בחיפה ב־31 במארס 2002, שבו נהרגו 16 ישראלים. הדבר נובע מכך, לדברי נחמן טל, שתנועת החמאס מקפידה יותר מהתנועות האחרות בבחירת

פונדמנטליסטים, שאינם מוכנים לשום שינוי, ומצד אחר ישנה המציאות, שבה המערב חודר למזרח התיכון ומשפיע על המתרחש. ההשפעה ניכרת בעיקר בתחום הטכנולוגי, אך גם בתחומים רבים אחרים. בשנות ה-20 של המאה הקודמת פרחו בעולם הערבי תנועות ליברליות שחיקו תנועות מקבילות ששיגשו באירופה. תנועות אלה נכשלו בסופו של דבר משום שנתקלו בהתנגדותם של שומרי החומות.

במאמרו של פואד עג'מי, אינטלקטואל ערבי מאוניברסיטת פרינסטון בארה"ב, הוא כותב על יחסי השנאה-אהבה שיש לערבים עם המערב: "מורינו ומחנכינו לימדו אותנו לשנוא ולאהוב את המערב בעת ובעונה אחת. מצד אחד היה המערב סמל לשאיפות, ומצד אחר – היכן בדיוק אנחנו נמצאים? בכך טיפחו בנו שנאה ומלכוד, רגשי נחיתות ואידיאליזציה". דוגמא ליחס הדו-ערכי הזה הם גופי השמאל המצריים, התוקפים את ישראל על מדיניותה ובמקביל מנהלים ויכוח עם האיסלאמיסטים.

מצב זה של יחס מורכב למערב בכלל ולישראל בפרט יצר שנאה כלפי מי שחזק יותר וכלפי מי שיש לו יותר. הרצון של הפלסטינים לפגוע בישראל נובע גם מכך שהיא מייצגת את המערב, את הקדמה ואת השפע, ויש לו גם מניעים דתיים.

עבד אל-פתח אל-קלקילי, עורך המשנה של ביטאון תנועת הפת"ח אל-אפאק, שהוא רבעון שעוסק בענייני יסוד פלסטיניים מהיבטים רחבים, פירסם באוקטובר אשתקד מאמר שבו אמר: "אנחנו הפלסטינים תבוסתנים. לימדו אותנו שאנו מתגוננים כדי לחיות ותוקפים כדי לחיות. ב-1969 שמעתי פלסטינים אומרים: פלסטין היא הכלה, והדם שלכם הוא המוהר שלה. ככל שתשפכו יותר דם, כך תקרבו אלינו את

פלסטין. באוקטובר 2000 אני שומע את אותם הדברים". רוצה לומר שהפלסטינים אימצו זה מכבר את תרבות שפיכת הדם כמטרה, אך לא גיבשו קונספציה מדינית. המפגע יוצא כדי למות בלי שלו או לשולחיו יש איזושהי אלטרנטיבה מדינית. ההליכה לקראת המוות מחליפה כרגע את רעיון המדינה, ואין כעת כוחות מגובשים שיחסמו את הדרך הזאת ואת הגורמים הפונדמנטליסטיים המשליטים אותה.

כרוניקה של פרופילים

שירותי הביטחון גיבשו לפני שנים רבות פרופיל של המתאבד הפלסטיני ונעזרו בו כדי להילחם בתופעה. על-פי הפרופיל הזה המתאבד הוא צעיר, עני, לא נשוי, מובטל, בוגר תיכון, תלמיד שקדן במרכז דתי שממומן על-ידי החמאס, אשר איבד את אחד ממכריו או מקרובי משפחתו במהלך האינתיפאדה ושואף לנקום. כל מי שענה לפרופיל הזה – גם באופן חלקי – נאסרה כניסתו לישראל. הקונספציה של פרופיל המפגע-

טנטאווי מאוניברסיטת אל-אזהר בקהיר, אך הוא אדם שמשנה את דעתו לבקרים – פעם יוצא נגד פיגועי ההתאבדות ופעם תומך בהם בחום – ולכן קשה לסמוך עליו. לפי אהוד שפרינצק (2000), היה בתחילה גם שייח' פדלאללה, איש דת בכיר של החיזבאללה, בין אנשי הדת שהתקשו לעודד את ההתאבדות כדרך שמוצדקת על-ידי האיסלאם – גם כאשר אנשי החיזבאללה החלו לבצע פיגועי התאבדות נגד חיילי צה"ל בלבנון. אולם פיגועי ההתאבדות התגלו כנשק כה יעיל, עד כי פוסקי ההלכה שינו את דעתם ונתנו להם הכשר. כיום הם מוכנים לתת לכל מחבל ללא שום היסוס פסק הלכה המתיר לו לבצע פיגוע התאבדות.

כך כותב, למשל, שייח' יוסוף אל-קרדאווי, היושב בנסיכות קטר ומספק פסקי הלכה לפונדמנטליסטים איסלאמיים: "ישראל היא משהו אחר. הפיגועים (נגדה) מותרים. אויב, שאינו חדל לפגוע במוסלמים, הורג ומשפיל, פולש ופוגע ברכושם, משול לעצם זר הנכנס אל תוך הגוף, והנוגדנים הטבעיים שבתוכו תוקפים אותו כדי לחסלו. לכן מותר למתנגד להפוך לפצצה חיה ולפוצץ את עצמו בקרב אויביו... החברה הישראלית היא חברה מיליטריסטית לוחמנית. כל בניה ובנותיה היו או יהיו בצבא. לכן מותר להרוג

בהם גם אם אינם מהווים איום ברגע מסוים וגם אם אינם נושאים נשק" (אתר האינטרנט islamonline).

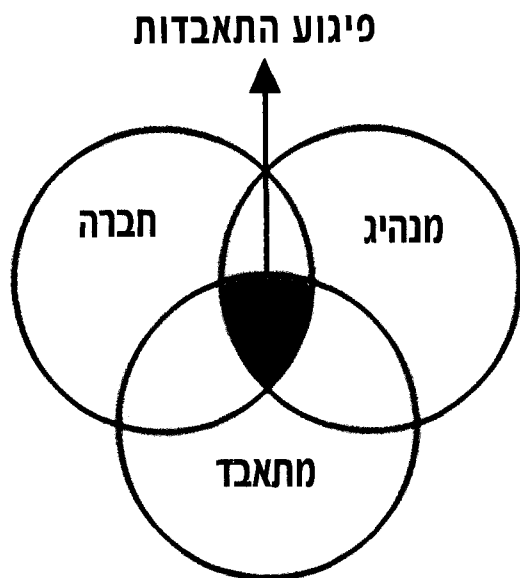
דוגמא נוספת היא שייח' פייצל מולאווי, שמספק (גם הוא באתר האינטרנט islamonline) פסקי הלכה המתירים פיגועי התאבדות, אף שהוא חי בפאריז ונחשף במשך שנים רבות לתרבות המערב. לדברי סא"ל (מיל') יוחנן צורף, התזיה המרכזית של פוסקי ההלכות היא שיש לעשות הבחנה בין

ישראל לגורמים אחרים, דוגמת ארה"ב. ככל שהדברים נוגעים לישראל, מרחב ההיתרים הולך וגדל. שייח' טנטאווי ממצרים, הנחשב לסמכות גבוהה בעולם המוסלמי, רואה ב"שוהאדה" (מות קדושים) פעילות להגנה עצמית. כבר ב-1996, כשעדיין לא הייתה נהירה המונית של פלסטינים לפיגועי התאבדות, הוא אמר: "מי שמתפוצץ בין אויבים כדי להגן על אדמתו, נחשב לשהיד" (מצוטט באתר האינטרנט memri.org/egypt.html). בניסיונותיה לסכל את הסכמי אוסלו בשלהי 1993 העלתה תנועת החמאס את מלחמת הקודש נגד ישראל מרמה של "מסירות הנפש" (ג'יהאד) לרמה של "מסירת הנפש" (אסתשהאד) – תפיסה שכיום מקובלת על חלקים גדולים של הציבור הפלסטיני.

הרקע הלאומני

בעולם הערבי קיים יחס דו-ערכי כלפי המערב בכלל וכלפי ישראל וארה"ב בפרט. מצד אחד ישנם שומרי חומות

תרשים 1: מעגלי ההשפעה על המתאבד

אסכולות והסברים

לנכונות לבצע פיגועי התאבדות הוצעו שלושה הסברים עיקריים. האחד הוא הסבר קליני, הרואה במפגעים אנשים שסבלו מאיזושהי הפרעה דיכאונית על רקע אישי ומוצאים פתרון למצוקתם במוות, כשם שכל מתאבד אחר – בכל חברה שהיא – נוטל את חייו משום שקץ בהם. הסבר זה רואה בהפיכה לשהיד פתרון של כבוד למי שבלאו הכי רוצה למות. חולשתו של הסבר זה נובעת מכך ששיעור המחבלים המתאבדים בקרב הפלסטינים גבוה יותר משיעורי ההתאבדות ממניעים אישיים בחברות ערביות אחרות. מחקרים מלמדים ששיעורי ההתאבדות במדינות מוסלמיות בכלל ובמדינות ערביות בפרט נמוכים יותר מאשר במערב. מדובר, למשל, במחקר על התאבדויות בערב הסעודית (Osman, Karim & Ibrahim, 1997) ועל התאבדויות בקואלה לומפור, בירת מלזיה (Hussain & Zafri, 1997), בעיראק (Al-Samarrai & Hussein, 2000) ובלבנון (Alyahfoufi, 1998).

אף ששיעור ההתאבדויות המובא במחקרים נמוך יותר מאשר במערב ומאופיין בעיקר בהתאבדויות של נשים, עדיין יש הדוגלים בהסבר שהמחבלים-המתאבדים סובלים מאיזושהי בעיה נפשית, לרוב דיכאון. אחד הדוגלים בהסבר הזה הוא פרופסור אורבך מאוניברסיטת בראיילן, אשר אמר כך בראיון ל"מעריב" ב-17 באוגוסט 2001. אולם הגישה שרואה במתאבדים אנשים לקויים מבחינה נפשית אינה מביאה בחשבון את העובדה שעד לחודשים האחרונים הארגונים הגדולים לא איפשרו להתנדב למשימות התאבדות,

המתאבד ספגה מכה קשה כאשר פלסטיני בעל משפחה, שהועסק בישראל, ביצע פיגוע דריסה בתחנת הסעה לחיילים בצומת אזור (4 בפברואר 2001, 8 הרוגים). כניסתן של נשים למעגל המתאבדים, עם התפוצצותה של המפגעת הראשונה – ופא אדריס – ב-21 בינואר 2001 ברחוב יפו בירושלים קיעקה עוד יותר את הפרופיל הישן. ופא אדריס הוכיחה שישנם גם מניעים אישיים ליציאה לפעולה (במקרה שלה: יחסיה עם בעלה) וגם מניעים חברתיים (במקרה שלה: מאבק על זכויות האישה), ושאינן זה נכון שהמפגע הפוטנציאלי שואף לנקום בלי שהוא עובר תהליך רגשי מורכב לפני כן.

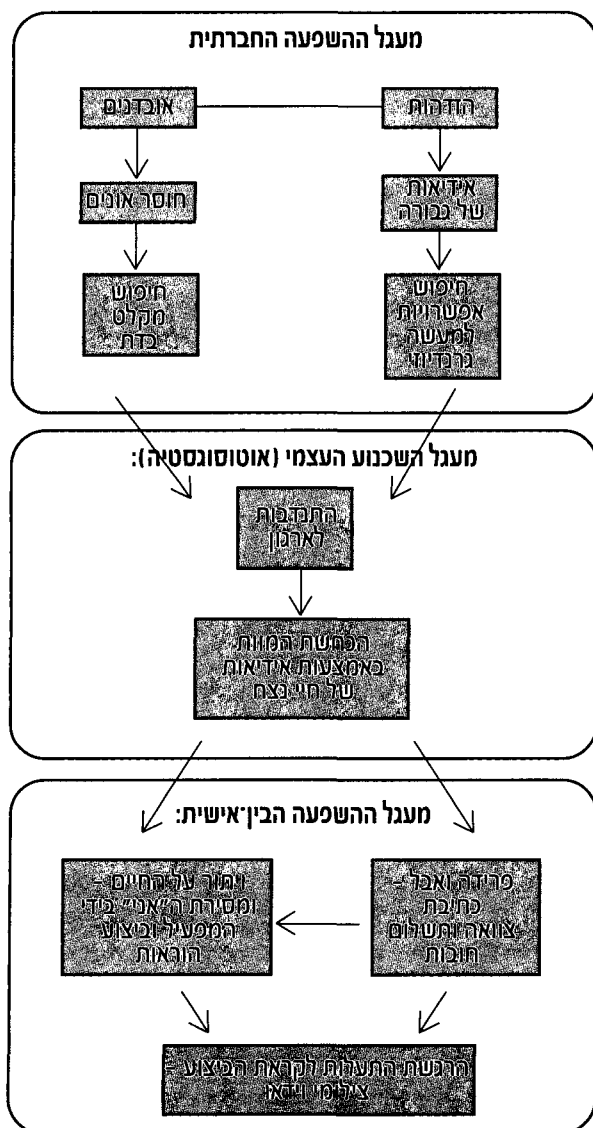
והוא אדריס התאהבה בבן-דודה אחמד והתחתנה איתו, אך לא ילדה לו ילדים. אחמד אמר לוֹפא שהוא אוהב אותה כמו שהוא אוהב את פלסטין, אך הוא רוצה ילד, כי זהו הנשק נגד הציונים. ופא סירבה ללדת כדי לשלוח את ילדיה להילחם, אלא רצתה להילחם בעצמה, ובעקבות זאת הודיע לה אחמד שהוא עומד לשאת אישה אחרת תחתיה, שתלד לו ילדים. בתגובה דרשה ופא להתגרש. היא לא ראתה סיבה להיכנע לתביעות השמרניות, הקובעות כי על הנשים ללדת ילדים, כדי שאלה ייצאו להילחם. היא רצתה לקדם את ענייני עמה בעצמה, ובאותו רגע, לדברי חברתה – שאותם הביא צבי בראל במאמרו "התאבדות האישה, אימת הגבר" ב"הארץ" ב-8 במארס 2002 – החליטה להתכונן לפעולת התאבדות. המקרה של ופא מוכיח שהיציאה לפעולת התאבדות יכולה לנבוע גם מתסכול ביחסים בין-אישיים ומרצון להיאבק על מעמד האישה, בעוד המניע הלאומי קיים רק ברקע.

באינתיפאדה השנייה גם היה פיגוע התאבדות ראשון של ערבי ישראלי. שאכר חבישי, בן 48, תושב אבו-סנאן, פוצץ עצמו בתחנת הרכבת בנהריה וגרם למותם של שלושה ישראלים ולפציעתם של 30. לדברי טל (2002) חבישי הוא המתאבד המבוגר ביותר שפעל עד כה, והוא היה נשוי ואב לילדים. יתר על כן, הוא היה איש ציבור בכפרו והתמודד על ראשות המועצה המקומית. התאבדותו עירערה עוד יותר את הפרופיל הישן של המתאבד, ועלתה השאלה אם ניתן לשרטט פרופיל חדש.

עם הופעתם של מפגעים נוספים ממעמדות סוציו-אקונומיים גבוהים יותר ומגילאים שונים, ברור היה שתם עידן ה"פרופילים", וכי נדרשת הבנה עמוקה יותר של הדרך שבה מגיעים אנשים ממניעים אישיים שונים לאותו מעשה. כמו כן נדרשת הבנה חדשה לגבי ה"רווחים" של המתאבדים מהפיגועים – בין היתר בתחום הרגשי.

התברר שהרבה דרכים אישיות מובילות אל הפתרון של פיגוע ההתאבדות – לא רק אובדן חבר או קרוב במאבק נגד ישראל, אלא גם תחרות ומאבקי כוחות בתוך החברה הפלסטינית עצמה. מצב זה מעלה את הצורך בהבנה פסיכולוגית של התהליך שעובר בן החברה הפלסטינית מהיותו חי אל המצב שבו הוא מת-חי, המסוגל ללחוץ על הכפתור ולהיות גאה ברצח המונים.

תרשים 2: הפרופיל הנפשי של המפגע המתאבד

הוא יתואר בהמשך. מאמר זה מציג גישה רבת-משתנים להסבר של תופעת פיגועי ההתאבדות – גישה המאחדת את שלושת ההסברים שהתפרסמו עד כה.

הפרופיל הנפשי של המתאבד

מאמר זה טוען שהנכונות להפוך לשהיד היא מצב נפשי שמתפתח בהדרגה במשך תקופה לא קצרה ובאופן מואץ בימים שלקראת הפעולה. המודל שיוצג בהמשך לגבי התפתחות התופעה הנפשית מבוסס על ניתוחי פרופילים, על התנהגות לפני היציאה לפיגוע ועל צוואות של 35 מחבלים-מתאבדים שהתפוצצו בחגורות נפץ או במכוניות תופת מאז ספטמבר 2000.

אלה הם המאפיינים העיקריים של המחבלים-

אלא גייסו מתאבדים. במילים אחרות: הארגונים הם שבחרו את המועמדים להתאבדות (לאחר שהעריכו כי יאותו ליטול על עצמם את המשימה).

הסבר אחר לתופעה נותנים גורמי הביטחון. לטענתם, אין מוצאים אצל המתגייסים לפעולות התאבדות ייאוש על רקע אישי, קשיים אמוציונליים או דיכאון. גורמי הביטחון רואים במפגעים המתאבדים אנשים קרי רוח, המסוגלים להרוג את עצמם כדי להרוג אחרים. הגישה הזאת מתאימה לארגונים החיים על חרבם. אין זה סביר, כפי שהוכח במקרה של ופא אדריס, שאין שום מעורבות של רגשות בהחלטה של אדם גם לוותר על חייו וגם לרצוח. אומנם לפי הגישה הביטחונית מונע המתאבד במקרים רבים מתוך רצון לנקום על מותו של קרוב או של מכר באינתיפאדה, אך האם נקמה היא תהליך שכולל גם אבל על אובדן, או שהיא מעוררת רק עוז רוח? אין בהסבר הביטחוני גוונים שיראו את הנפש ואת התהליך הרגשי.

הסבר נוסף לתופעה סיפק הפסיכולוג אריאל מררי (2002) מאוניברסיטת תל-אביב. לדעתו, תופעת ההתאבדויות בשימוש הטרור ניתנת להסבר כביטוי של מניפולציה של ארגונים, של מנהיגים מקומיים ושל אישים כריזמטיים, העושים אינדוקטרינציה למעשה ההתאבדות. זהו גם ההסבר שמאמץ מאמר של אטרן שהתפרסם באחרונה בכתב-העת Science, אלא שהתמיכה העממית הרחבה שמקבלים בשטחים מעשי ההתאבדות והזן העממי של הטרור מהסוג הזה מעלים שאלות גם ביחס להסבר הזה. הייתכן שמנהיגיהם של ארגוני הטרור הם כל כך כריזמטיים, עד כי אין משקל לגורמים אישיים ואינדיווידואליים? הייתכן שאין משקל לתהליכים חברתיים, שמקורם בשיח הפלסטיני, המביע בעיקרו תחושה של תבוסה ומלכד סביבו אהדה פנים-חברתית רבה עם נגזרות של פעילות אקטיבית לשינוי המצב? הייתכן שהתהליך הוא סחף חברתי אחר ארגוני הטרור ותו לא? נקודת תורפה נוספת של ההסבר הזה היא בכך שאין לגזור ממנו כיוון של תקיפת הטרור מלבד תקיפת הארגונים עצמם בהיותם שורש הרעה. אלא שכיום כבר מקובל להניח, כפי שמציין אטרן במאמרו ב-Science, ששיטת תקיפה כזאת עתידה להוליד ארגונים חדשים ויוזמות התאבדות חדשות, ולכן הוא מגדירה כשיטה יעילה לטווח הקצר בלבד. לפיכך גם הסבר זה מסוגל להסביר רק חלק מהתופעה. העובדה שלנגזרת ההתקפות של ההסבר הזה יש הישגים חלקיים מצביעה על כך שגם ההסבר הוא חלקי.

סביר הרבה יותר להניח שלמחבל-המתאבד יש רגשות קשים על רקע אישי, אך לשיטתו הוא גם פותר כמה בעיות נוספות באמצעות התאבדותו. את הבעיות האלה, שהופכות אותו למועמד להתאבדות, יודעים לזהות המגייסים מטעם ארגוני הטרור. כל מועמד כזה – יודעים המגייסים – מסוגל לעבור באמצעות הכשרה מתאימה מטמורפוזה מאדם חי למת-חי. תהליך המטמורפוזה הזה הוא עניינו של מאמר זה,

10 באפריל 2002 - מחבל מתאבד ממוצץ את עצמו באוטובוס "אגד" בקו 960 סמוך לקיבוץ יגור

המתאבדים כפי שעלו מניתוח הצוואות והקלטות: לרוב מדובר באנשים עובדים ולומדים או באנשים שהיו בתפקידי פיקוד בארגון הטרור קודם שיצאו למשימת ההתאבדות. אחדים מהמתאבדים באו ממשפחות מיוחסות. כולם היו דתיים ופעילים במסגרות דת או שהם באו ממשפחות דתיות. היוצא מן הכלל הזה הוא שאדי זכאריה טובאסי, מבצע הפיגוע במסעדת מצה בחיפה (31 במארס 2002, 16 הרוגים), שבא ממשפחה לוחמנית, שאיבדה כמה מבניה לפני ששאדי הפך לשהיד. אפשר לראות שמדובר באנשים שאינם אבודים, אינם מסתובבים ברחוב ללא בית ואינם בדיכאון חמור. מדובר באנשים נורמליים, שעוברים מטמורפוזה מהיותם חיים למצב שבו הם חשים מתים חיים לפני הפעולה, לאחר שהתגברו על פחד המוות והפנימו את הרעיון של הפרדה מיקריהם.

המודל המוצע להתפתחות מצב המודעות של "שהיד" כולל שלושה מעגלי השפעה על המיועד להתאבדות. המעגל הראשון הוא מעגל ההשפעה החברתית, המעגל השני הוא מעגל השכנוע העצמי (אוטו-סוגסטיה) והמעגל השלישי הוא מעגל ההשפעה הבינ-אישית - בין המיועד להתאבד לבין מפעילו. (ראו תרשים מס' 1).

המעגל הראשון - ההשפעה החברתית. בשלב זה האדם המיועד להתאבד לומד, עובד וחי את חייו בחברה הפלסטינית והוא ער - כמו כל אחד אחר - למצוקת הציבור הפלסטיני וכן לכבוד ולשמחה הנלווים לפעולות ההתאבדות. מצבו הנפשי מתפתח בשני קווים מקבילים: קו אחד מתחיל בהזדהות וקו אחר שמתחיל בכעס ובצער על האנשים שנהרגו בידי צה"ל.

בשלב הזה של ההזדהות יש שני מוקדים עיקריים של התרחשות: בבית ובמסגד. בבית האחים מעודדים לצאת להתקומם - כפי שהיה, למשל, במקרה של עמאד א-זבידי, שפוצץ את חגורת הנפץ שלו בכפר-סבא. אחיו עודדו אותו ללכת בקביעות לזרוק אבנים בקבר יוסף. תשובתו הייתה בבחינת אסקלציה: "אני רוצה להחזיק רובה". כלומר, יש גם תחרות במשפחה על מקום הכבוד של הלוחם היותר טוב למען האינתיפאדה. במקרה של אל-עאשור, המכונה "בעל

המצנפת", שהתאבד ליד מחסום תפוח במאי 2001, הוא הרגיש שהוא הבן האהוב ביותר על אביו, וכי לכן עליו מוטלת שליחות וחובה להביא כבוד, כפי שהביא פרנסה הביתה. מתאבדים אחרים היו מפרנסים במשפחות שבהן האב נפטר, והם הרגישו כראשי המשפחה ושתור כאלה עליהם לדאוג

לבני המשפחה. באווירה החברתית שנוצרה בגדה וברצועה דאגה לבני המשפחה באמצעות פעולת התאבדות היא לגיטימית ואפילו מכובדת. (יש לזכור שארגוני צדקה שונים, בין היתר כאלה שמומנו על-ידי סדאם חוסיין, דואגים

הנכונות להפוך לשהיד היא מצב נפשי שמתפתח בהדרגה במשך תקופה לא קצרה ובאופן מואץ בימים שלקראת הפעולה

לרווחתם הכלכלית של משפחות המתאבדים). חלק גדל מהפעילות במסגד מתמקד כיום בהעלאה על נס של השהידים ושל לוחמי האינתיפאדה. למשל, פואד אסמאעיל מחמד אל-חוראני, מבצע הפיגוע בקפה "מומנט" (9 במארס 2002, 11 הרוגים), הרבה ללכת למסגד, ואף נהג לצום באופן קבוע יומיים בשבוע. אין ספק שדברי השבח הנאמרים על השהידים במסגד נשמעים - בתנאים של צום - כדברי אלוהים חיים. במסגד נולד לרוב הרעיון להתאבד, ולשם יבוא האדם - לאחר שהרעיון כבר עלה במוחו - כדי לקדמו. שם גם ייווצר הקשר עם המפעיל, וכן, בתוככי המסגד, בין תפילה לתפילה, יקודם העניין. עם זאת יש להדגיש כי המסגד אינו המקום היחיד שבו נולד הרעיון להתאבד. מחמוד אחמד מרמש, שהתאבד בקניון השרון בנתניה (18 במאי 2001, 5 הרוגים), לא השתייך לשום ארגון או איגוד איסלאמי ולא היה פעיל קודם לכן. הוא גויס לאחר שנציג של אחד הארגונים תלה על דלת ביתו תמונה של שהיד. הצעד הראשון בדרך להתאבדות הוא לרוב תחושת

טבלה 1: דרכים לניהול לוחמה פסיכולוגית למניעת פיגועי התאבדות

קהל יעד	דרכי פעולה
מנהיג	שידורי טלוויזיה – פגישות עם מתוונים; סרטוני טלוויזיה – המנהיג מוצג כאדם פרוץ המאבד לגיטימציה בגלל תמיכתו בדרך האלימות; דיונים טלוויזיוניים על מושג ה"דאולה" (מדינה); סרטונים המראים את חוסר הגיבוש של מושג המדינה בקרב הפלסטינים מול העיסוק הבלתי פוסק במימון האלימות; סרטונים בנושא השחיתות בהנהגה – המחשה של הנזק שנגרם מהעדר מנגנונים ביוקורטיים תוך הדגשת העובדה שמעטים בהנהגה נהנים, בעוד מרבית האוכלוסייה משלמת את המחיר הכבד.
חברה	שידורי טלוויזיה – שיחות עם שייח'ים מתוונים על איסור ההתאבדות לפי האיסלאם; שידורי טלוויזיה חינוכית – שיעורים לילדים ולבני הנוער ושעשועונים נושאי פרסים; המחשת ייעודם של ילדים; דיונים טלוויזיוניים על מעמד האישה ועל דתיות מול חילוניות, על לבוש ועל היחסים עם הבעל – להדגשת הנושאים שעל האם והאישה לעסוק בהם במקום בעידוד ההתאבדות; סרטונים מזעזעים על גורל הגופה של המתאבד לאחר הפיצוץ בשילוב עם תמונות דוחות של תולעים ושל רימות; תקיפת המעמד החברתי שלו זוכות משפחות המתאבדים; המחשת תוצאת הבומרנג של מעשים אלה; שידור שיחות קצרות של אנשי סמכות מקומיים על הנזק שמביאה תופעת ההתאבדות לפלסטינים; מימון הפלסטינים המופיעים בשידורים.
מתאבד	תליית תמונות של גופות המתאבדים בדבק מיוחד על קירות הבתים שבהם נמצאות משפחות המתאבדים – גם אם בתיים נהרסו – וכן על קירות המסגדים; פרסום נקודות אור במאמצים הדיפלומטיים תוך ציון ההפסד של המתאבד; פרסום שירים ויצירות ספרותיות המדברות על הפתרון בדרכים של הידברות; שתילת אמונות הקשורות למשיח ולמלאך המוות.

מתוך תהליך ההזדהות צומחת אידיאת הגבורה. המתאבד הפוטנציאלי מתחיל לחשוב על הנושא, ובהדרגה רואה את עצמו עושה מעשה גבורה. המחבל-המתאבד חאמד אבו חג'לה, שהתאבד ב־1 בינואר 2001 בפינת הרצל-דיזנגוף בנתניה (המתאבד לא הצליח להרוג אף אחד, חוץ מאשר את עצמו), כתב בצוואתו כי הנפילה חלל (ההתאבדות) קראה לו לאחר שחשב עליה זמן מה. הזדהות היא תהליך, שבו אדם מצליח להרגיש כמו שנדמה לו שהרגיש (או מרגיש) מושא ההזדהות. במקביל הוא מתנהג כפי שהתנהגה הדמות שעימה הוא מזדהה. במילים אחרות: הוא מחקה אותה. מדובר בתהליך לא פשוט, שבו אדם מוותר, למעשה, על החיים שלו ומתחיל לחיות חיים של אדם אחר. חשוב להדגיש שהאנשים שעוברים את התהליך הזה הם לרוב נורמליים. למשל, חאמד

אובדן, המתאפיינת בכעס רב, ושהופכת לראייה חד-ערכית של היריב הישראלי, בלי להשאיר שום מקום לרעיון של הידברות. ניתן לומר שכיום כל אחד בשטחים מכיר מישהו שנהרג באינתיפאדה, אך לקבוצת הסיכון המשמעותית ביותר משתייכים מי שאיבדו אחים. למשל, חוסיין חסן אבו נאצר, שהתאבד ליד נצרים, איבד את אחיו המבוגר ממנו, עבדאללה, שהתאבד לפניו. דוגמא נוספת היא משפחתו של שאדי זכאריה טובאסי, שכמה מבניה ניסו לבצע פיגועי התאבדות, אך לא הצליחו. ראוי לציין כי במשפחות, שבהן ניסה אחד הבנים לבצע פיגוע-התאבדות, אך נכשל, מופעל לעיתים לחץ על בן אחר להציל את "כבוד המשפחה" ולהשלים את המלאכה. אובדן מעורר עצב, אך גם הזדהות, שיש בה כדי להקל על תחושות העצב והאובדן.

(אוטוֹסוגסטיה). בשלב הזה מנסה המיועד להתאבד ליצור קשר עם אחד הארגונים, או שאחד הארגונים יוצר קשר איתו. בעבר היה הארגון בוחר את המתאבדים מקרב תלמידי הדת המסורים, אך היום באות פניות גם מחוץ לארגונים, ומאגר כוח האדם הפוטנציאלי למעשים האלה הוא גדול.

בשלב הזה האידיאה של ההתאבדות הופכת מרכזית עוד יותר בחייו של המתאבד הפוטנציאלי, והוא ממעט לחשוב על דברים אחרים. הוא חושב על השהידים שהוא הולך בדרכם ועל המעשה ה"הרואי" שברצו ישראלים רבים ככל האפשר. הוא חושב על כך שהוא נחלץ מחייו הדלים והופך לסמל לאומי, כפי שמודגש לא פעם בצוואות שמשאירים אחריהם מחבלים-מתאבדים. ההשפעות החזקות של האוטוֹסוגסטיה ידועות בפסיכולוגיה וברפואה. אדם יכול לשכנע את עצמו כמעט בכל דבר, ועם הימשכות התהליך אף להאמין בכל ליבו בכל אשר המציא ויצר – אף אם מדובר בדברים קיצוניים מאוד. לפי תיאוריית הדיסוננס הקוגניטיבי של ליאון פסטינגר (Tsang, 2002), המקובלת מאוד מאז שנות ה-50 של המאה הקודמת, כאשר אדם מגיע להחלטה מסוימת, כל האלטרנטיבות האחרות נראות לו פחות טובות, והוא ישכנע את עצמו – וישתכנע לחלוטין – שהחלטתו היא הטובה ביותר. כלל זה נכון גם בהתמסרות של אדם להתנהגות לא מוסרית או אלימה. בתהליך זה של אוטוֹסוגסטיה אין גם מי שיביא טיעונים שכנגד. וככל שהרעיון נראה יותר אטרקטיבי למתאבד הפוטנציאלי, כך הדרך הרגשית שהוא עושה היא במידה רבה יותר חד-סטרית. ככל שהוא מתקדם בתהליך האישי, יהיה קשה יותר לשכנעו לחזור בו.

השלב שלאחר מכן הוא שלב הכחשת המוות, שהוא מהשלבים הראשונים של תהליך קבלת המוות אצל זקנים וחולים סופניים, לפי קובר-רוס (1972), התיאורטיקנית המקובלת ביותר היום בנושאים של מוות ושל הליכה לקראת המוות. ההכחשה אינה קשה, משום שהמתאבד הפוטנציאלי מקבל בתחום הזה עזרה מסיבית: הוא שומע במסגד את כל הסיפורים המיניים על 72 הבתולות ועל חיי גן העדן, שיאפשרו לו לשלוח מתנות למשפחתו. למשל, חאמד אבו ח'ג'לה כתב למשפחתו בצוואתו: "אני אבקש מאללה לשלוח לכם מתנות וכל טוב". יתר על כן, סוכני הגיוס במסגד מבטיחים למתאבדים פגישה מחודשת עם כל יקיריהם בגן העדן. ואכן כל הצוואות שקראתי הסתיימו במילה "להתראות". המהנדס מואיד מחמוד עיאדה צלאח א-דין, שהתפוצץ בבקתה בירוקה בנובמבר 2001, כתב שתי צוואות, אולי משום שהיה דרוש לו עוד זמן להבשלת המעשה. בצוואתו השנייה הוא מבטיח לכל צעירי האיסלאם כי ייפגש איתם בגן העדן. מדובר איפוא בהכחשה מוחלטת של

כתב שהחללות "קראה לו", דהיינו שחלק ממנו הסכים עם המעשה והלך לקראתו, כי הוא נקרא לדגל. אולם למעשה זוהי תוצאה של חשיבה עצמית, שבה עוד אדון בהמשך.

כך יוצא הפלסטיני לדרך, שבשלב מסוים כבר אין ממנה חזרה – דרך שמבחינה רגשית מתחילה בתחושה של אובדנים ושבהמשכה מתפתחת הרגשה של חוסר אונים נוכח ישראל, נוכח ההנהגה הפלסטינית ונוכח המוות היומיומי בשטחים. כמו כן מתרחש תהליך של טריוויאליזציה של המוות. כאשר מוקפים בכל כך הרבה מוות, מתגברת התחושה שאין מה לעשות כדי לשנות את החיים – חוץ מאשר למות. מחמוד אבו מרמש כתב בצוואתו: "מי שחושב שהג'יהאד ינצח ללא דם, משלה את עצמו". במילים אחרות: מה שיש למרמש להציע הוא דם. זהו מצב של חוסר אונים כאשר לאדם אין מה להציע ואין מה להפסיד.

מאידיאות של גבורה מתפתחות אצל המתאבד הפוטנציאלי מוטיבציות לחיפוש אפשרויות לעשות מעשה גרנדיוזי. המחשבות שהרגיש במשך תקופה לא קצרה רוצות להיות מתורגמות למעשים. במקביל מדרבנת אותו תחושת חוסר האונים לחפש מפלט ותשובה בדת. במסגד מתחברים שני התהליכים – תהליך ההזדהות ותהליך חוסר האונים הנובע מהאובדנים. שם, במסגד, מהללים כולם את פעולות ההתאבדות, מעלים אותן על נס ואף יושבים ומשמחים את ליבו של המתאבד הפוטנציאלי באמצעות הדגשת המשמעויות הדתיות של מעשה ההתאבדות.

כפי שכבר הדגשתי, כל המחבלים-המתאבדים שבחנתי לצורך כתיבתה של עבודה זו – למעט אחד – ביקרו בקביעות במסגדים. שם נטענו ברעיונות דתיים ומעשיים, ושם נוצר הקשר בין תהליך ההזדהות לתהליך חוסר האונים, שמתחיל באובדנים. שם הכול מתחבר לפסיפס אחד. להיות דתי נאמן פירושו

לפעול בזמן הזה, ולפעול פירושו לצאת לפעולת התאבדות. בדרך כלל אדם חש הקלה כשתהליכים מפוצלים מתחברים בקרבו. זו גם הסיבה הרגשית לנהייה למסגד. שני התהליכים המקבילים – זה של ההזדהות וזה של האובדנים ושל חוסר האונים – מתחברים שם. המסגד מצליח להראות לפלסטיני המתלבט והסובל משהו קוהרנטי שניתן לקשור לזהותו האישית כלפי משפחתו, לזהותו הקבוצתית כלפי הלאום הפלסטיני ולדתו. כל זה מתחבר למעשה אחד – מעשה ההתאבדות. בדרך כלל השלב של היציאה לפעולה הוא בבחינת הקלה. השלב של המחשבות וההרהורים הרבה יותר קשה. אך גם עם בואו למסגד עליו לעבור כברת דרך. עצם בואו למסגד עדיין לא מכשיר אותו להיות מתאבד. הוא רק הופך את ההתאבדות לאידיאה מרכזית בחייו.

המעגל השני של ההשפעה – השכנוע העצמי

הצעד הראשון בדרך להתאבדות הוא לרוב תחושת אובדן, המתאפיינת בכעס רב, ושהופכת לראייה חד-ערכית של היריב הישראלי, בלי להשאיר שום מקום לרעיון של הידברות

והרעיו לחתן המתאבד".

ההוכחה שהארגונים פחות בררנים כיום בגיוס מתאבדים ובהכשרתם היא התנהגותם של המתאבדים ביום שלפני הפיגוע. אם בעבר הם שמרו את דבר הפעולה בסוד, הרי היום הם מפזרים רמזים. מחמוד אבו מרמש הביא בבוקר שלפני הפעולה קופסת שוקולד וביקש שאמו תחלק את הממתקים. חוסיין חסן אבו נצר, שהתפוצץ בנצרים במאי 2001, השביע את אמו באמצע הלילה שלמחרת תחלק ממתקים ושתיה לרגל נישואיו. מחמוד אחמד מרמש היה עליז מאוד יום לפני הפעולה, ביקר את כל חבריו ודיבר הרבה על התאבדות. התחושה של התעלות ושל הגשמה עצמית מאפיינת את הימים שלפני הפעולה. הפרט הצליח להפוך את עצמו לחשוב ולבעל אונים בעיני עצמו תוך כדי תהליך התגבשותה של ההחלטה להתאבד. הוא גאה מראש, עוד לפני התאבדותו, על הכבוד שיינתן לו ולמשפחתו אחרי מותו והוא מתמלא בתחושה של חשיבות עצמית.

רק מתאבד אחד דיבר על דברים טריוויאליים לפני יציאתו לפיגוע – לימודיו בהנדסת חשמל. היה זה דיאא חוסיין אטויל, שהתפוצץ ב-27 במאס 2001 בגבעה הצרפתית בירושלים (המתאבד לא הצליח להרוג אף אחד – חוץ מאשר את עצמו). אולם גם במקרה הזה לא מדובר היה בדברים טריוויאליים באמת, משום שאטויל התגאה בעובדה שהוא לומד בפקולטה שבה למד "המהנדס" יחיא עייאש.

בשלב הזה כבר לא ניתן לעצור את המתאבד באמצעות פנייה אל הרגש או אל ההיגיון, שכן המחבל-המתאבד הצליח להפוך את עצמו מאדם חי למי שרואה את מותו לנגד עיניו ושמוח על כך.

הוא נפרד, הוא מכחיש את הכאב שבאובדן החיים והוא שמח להרוג, תוך שהוא מתמלא תחושה שלא הייתה לו קודם – תחושה של אונים. בעבר עוד נהגו המתאבדים להתבודד יום לפני הפיגוע לצורך היטהרות, אך כיום מוותרים המתאבדים על הנהוג הזה והם יוצאים לפעולה מתוך החברה שבה הם חיים, מתוך משפחתם.

הזן העממי של פיגועי ההתאבדות

בתקשורת מופיעים יותר ויותר דיווחים על מספריהם ההולכים וגדלים של פלסטינים המוכנים לצאת לפיגועי התאבדות. ארגוני הטרור גם מדווחים שאין להם שום בעיה של כוח אדם, והאינדוקטרינציה של שיטותיהם תופסת לה מקום נכבד בדעת הקהל הפלסטינית. לפי טל (2002) מצביעים באחרונה סקרי דעת קהל על תמיכה של קרוב ל-90% מהציבור הפלסטיני בפיגועי התאבדות. המתאבדים הפכו למיתוס בחברה הפלסטינית, והם נתפסים כאלמנט לגיטימי ומכובד. תמונותיהם של המתאבדים מתנוססות

המציאות, שלפיה המתאבד מוותר על החיים ומרסק את גופו, וכי מדובר למעשה בפעולה סופנית, שאינה מובילה את האינדיווידואל המבצע אותה לשום מקום. ההכחשה הזאת מאפשרת לארגוני הטרור להכניס את המתאבד הפוטנציאלי לתהליך ההכנות לפעולה.

המעגל השלישי – ההשפעה הבין-אישית. בשלב הזה כבר

עבר המתאבד הפוטנציאלי את נקודת האל-חזור, והוא מבין שהצלחת הפעולה תלויה במותו. בשלב הזה כבר אין לו צורך בסיפורים היפים על גן העדן, והוא מתפקד כמו חייל. לפני כן – לפי קובלר-רוס – חייב לבוא שלב של אבל וקבלת המוות, המאפשר לפרט לקבל את המוות ללא התנגדות. בצוואותיהם של שני מתאבדים מתקופה אחרת מוצאים בסיס להנחה שהם מתאבלים על עצמם ונפרדים מן החיים. הישאם איסמאעיל עבד א-רחמן חאמד, שפוצץ את עצמו באמצעות אופני תופת בצומת נצרים (11 בנובמבר 1994, 3 הרוגים), כתב בצוואתו: "משפחה יקרה וחברים! אני כותב זאת כשדמעות בעיניי ועצב בליבי. אני רוצה לספר לכם שאני עוזב אתכם, ואני מבקש את סליחתכם, משום שהחלטתי לראות את אללה היום, והפגישה הזאת היא בכל מובן יותר חשובה מאשר להישאר בחיים על האדמה הזאת..." במכתב

זה אפשר לראות את שלב ההכחשה של המוות ואת שלב קבלת המוות כשהם משולבים זה בזה. נראה שזהו המאפיין העיקרי של המצב הנפשי של השהיד המוכן לצאת לפיגוע.

באותו שלב מקבל המתאבד הוכחה מהמפעיל כי משפחתו תמשיך לקבל תרומות כספיות משמעותיות גם אחרי מותו. המתאבד משאיר לרוב הוראות ברורות בצוואתו מה לעשות בכסף

שיתקבל ממותו וברכשו. לרוב מדובר בתשלום חובות ובחלוקה לבני המשפחה. בהשאירו הוראות ברורות כיצד לנהוג בכסף וברכוש הוא מתנהג כאב משפחה לכל דבר ומחזק את תחושתו שהוא עושה מעשה חיובי גם בהקשר המשפחתי. אחמד נור שמס, שהתפוצץ במאס 2001 בנתניה, כתב: "חלקי בקרקע יינתן לאחי הבכור מוחמד ללא תמורה. למען האמת, אני מעונין ששלושת אחיי יתגוררו על אדמה זו ויהפכו להיות גוף אחד". במקרה זה הפך המפגע לא רק לראש המשפחה, אלא גם יצר שרשרת של ציפיות ומוטיווציה ללכת בעקבותיו.

השלב הבא, שלאחר מכן, המשולבים זה בזה, הם מסירת תחושת האני בידי המפעיל וביצוע הוראותיו וכן התעוררותה של תחושת התעלות, המתגברת לקראת הביצוע. כך מופיעים המתאבדים בסרטי הווידאו שהם מקליטים לפני היציאה לפעולה. בכל הצוואות מופיעה הבקשה לא להתאבל, אלא לשמוח ולחלק ממתקים. חאמד אבו חג'לה: "ביקשתי מכם שלא תספידו אותי בדרכי לגן העדן, אלא חלקו תמרים

בהשאירו הוראות ברורות
כיצד לנהוג בכסף וברכוש
הוא מתנהג כאב משפחה לכל
דבר ומחזק את תחושתו
שהוא עושה מעשה חיובי גם
בהקשר המשפחתי

20 במרץ 2003 - אוטובוס "אנד" בקו 37 לאחר שפוצץ על-ידי מחבל מתאבד בחיפה

בחוצות, וסיפורי "גבורתם" מסופרים במסגדים, בבת-הספר וברחובות. קורות חייהם ופעולות ההתאבדות שלהם הפכו לחלק ממורשת הקרב הלאומית. בקייטנות ואף בבת-הספר מחנכים אלפי ילדים ללכת בעקבות השחידים, ואמהות משמיעות קריאות בזכות הליכת ילדיהן בדרך זו. אף שיש להתייחס להצהרות מעין אלה בזהירות ובספקנות, יש להן השפעה על דעת הקהל ועל מספר האנשים המוכנים למות כדי להרוג. תמונת מצב זו מראה קודם כול שמתנהלת

מלחמה פסיכולוגית בשטחים על דעת הקהל ועל הלגיטימיות של פעולות ההתאבדות. התמונות בחוצות, הסיפורים במסגדים וההערכה החברתית שמקבלת אם שמצהירה כי תהיה גאה בילדיה אם יילכו לפעולת התאבדות – כל אלה הם שיטות של לוחמה פסיכולוגית, שהיו חלק בלתי נפרד מפעולת ה"סיי-איי-אי" בכמה מקומות בעולם מאז מלחמת העולם השנייה, ומוכרות בהיסטוריה הצבאית אף כשיטות של המודיעין הבריטי במלחמת העולם השנייה ולאחריה. אלה כלים ישנים, אך רבי השפעה. יש בהם כדי לסחוף המונים ולתת לדעה קיצונית לגיטימיות של דעה מקובלת ואף לדרבן אנשים לתרגם אותה למעשים. אנשים מוכנים ללכת דרך ארוכה ולעשות מעשים שנחשבים למקובלים בחברתם גם אם לא היו עושים אותם בתנאים אחרים.

כיצד זה עובד? נושא ההשפעה הקבוצתית, השפעת ההמונים ופעולת היחיד בתוך המון נחקר רבות במסגרת הפסיכולוגיה החברתית. בספרו המעודכן של Myers על פסיכולוגיה חברתית משנת 2002 הוא מונה כמה התנהגויות הנובעות מהשפעה חברתית ומהשפעת המונים – התנהגויות שנבדקו ואושרו במחקרים ברחבי העולם. ראשית, כשיחיד נמצא בתוך המון ניכרת אצלו עלייה בלחץ ובעוררות ובמקביל גוברת אצלו תחושת האנונימיות והדה-אינדיווידואליזציה שלו. במצב כזה קל לעשות דברים, ששיקול הדעת של היחיד לא היה מאפשר לו לעשות בהיותו לבדו. הימצאות בתוך המון משמשת לרוב הקדמה להתנהגות פחות מרוסנת ולאובדן של ביקורת עצמית ושל שליטה עצמית. קבוצות, ובמיוחד קבוצות של המונים, נעשות בדרך כלל יותר שמרניות, ולפרט יש פחות מודעות והתייחסות

לעצמו. להמון יש יכולת רבה לדחוף אנשים לקונפורמיות עם דעת הקבוצה עד לדרגה שבה הפרט אומר דברים, שבתוך תוכו הוא יודע שאין בהם שום אמת. ההמון משמש כקבוצת התייחסות והשוואה של האני לעומת האחר, וככזו אין הפרט יכול לוותר עליה. לכן בתנאים של המון ושל לחץ קבוצתי מעדיף הפרט לוותר על עצמיותו ועל רצונו שלו.

במקביל גם החשיבה הקבוצתית סובלת מכמה סימפטומים: אשליה של חוסר פגיעות, אמונה חסרת תהיות בהגינות הקבוצה ובדעותיה, רציונליזציה של אלמנטים הפוגעים באמונות הקבוצה, תפיסה סטריאוטיפית של המתנגד, דחיית הזר, לחץ לקונפורמיות ואשליה בדבר קיומה של דעה אחת ואחידה בקבוצה.

המאפיינים הבולטים ביותר של התנהגות בתוך המון הם איפוא היכולת של הפרט לומר ולחשוב דברים שהוא לא היה חושב ואומר ללא הקבוצה והנטייה להגיע למעשים קיצוניים בהשפעת ההמון. אין ספק שארגוני הטרור למדו לנצל את העובדות האלה בהפגנות המוניות ובפגישות במסגדים. לדוגמה, אם יכולה – בהשפעת המון – להגיע עד לעידוד מילולי של ילדיה להתאבד, בעוד מה שהיא מרגישה עמוק בליבה נשאר חסום ומודחק, או לפחות לא נאמר. לדבריה יש הדים מעשיים בהמשך קיבועו והתבססותו של הרעיון בסביבתה הקרובה, ובכך כבר הושגה המטרה של הלוחמה הפסיכולוגית. דוגמה נוספת: המעטה השחור, שבאמצעותו מסתירים המפגינים והמפגינות את פניהם, יוצר מצב של אנונימיות מוחלטת. זו מביאה את הפרט לכך שהוא מסוגל לא רק להזדהות עם ערכי ההפגנה, אלא גם להגיע למעשים שהיא נושאת על דגלה. הפרט יכול להגיע להרבה החלטות

מעשיות בתנאי אנונימיות אלה – כמו גם בתנאי האנונימיות הנוצרים בעת שהוא בקרב קהל המתפללים המסגד – החלטות שהוא לא היה מגיע אליהן לבד.

אלה הן דוגמאות ספורות מתוך רבות המסבירות כיצד מגדילים ארגוני הטרור את התמיכה בהם באמצעות שימוש מושכל בהשפעה קבוצתית ובהשפעה של המון. מדובר בכלים יעילים מאוד של לוחמה פסיכולוגית שגורמים לפרט לשנות את התנהגותו ואת חשיבתו בעת שהוא נמצא בתוך המון. כה גדולה היא התמיכה שמשגים ארגוני הטרור בעצרות ההמוניות, עד כי הרשות הפלסטינית מעדיפה שלא להתעמת עם ההמונים – גם כאשר ההתכנסויות האלה הן למורת רוחה. המסקנה היא שהאתגר הישראלי האמיתי הוא לא רק לפגוע בתשתית הטרור ולסכל פיגועים, אלא גם להילחם בהשפעה החברתית של ארגוני הטרור ולהילחם על הקולות שברחוב, אשר הולכים ונוטשים את הרעיונות המתונים עם כל יום שחולף.

שלושה מרכיבים פסיכולוגיים נוספים מוצעים כאן כהסבר לפופולריות של פיגועי ההתאבדות בשטחים ולחוסר ההתאמה בין פרופיל המתאבד, כפי שהכרנו אותו בעבר, לבין המציאות העכשווית: כוח המשיכה של ארגוני הטרור ושל מנהיגיהם, הרצון לעשות משהו עצמאי ולהשתחרר מתלות והרצון לעשות משהו שגאוה בצידו. שלושת המרכיבים האלה דנים במוטיווציות ובמניעים ומסבירים מדוע אנשים רבים כל כך מוכנים לבצע פיגועי התאבדות.

● כוח המשיכה של ארגוני הטרור ושל מנהיגיהם.

שיבלי תלהאמי מאוניברסיטת מרילנד מציין במאמרו משנת 2001, שבשנות ה-50

וה-60 ראו גם במערב וגם האינטלקטואלים הערבים את האיסלאם כדת פסיבית, כ"אופיום להמונים", שמקבלת את הסטטוס קוו. לדעתו, המוסלמים פשוט קיבלו את רצון האל, כפי שבא לידי ביטוי במושג "אל-חמדולילה". כיום לעומת זאת, פועלים ארגונים איסלאמיים קיצוניים לשינוי הסטטוס קוו ומנצלים לשם כך את נהיית האנשים למסגדים בהעדר מסגרת חברתית אחרת – שלא לדבר על העדר מסגרות דמוקרטיות – וכדי להשיג מוביליות חברתית כלשהי באמצעות הכבוד וכספי התמיכה. לדעתו, ארגוני הטרור עושים כל מאמץ כדי להעצים את הייאוש באיזור מתוך מטרה להפוך למושיעים העיקריים או היחידים לאוכלוסייה. יתר על כן, בנתחו את הקלטות שהפיץ בן-לאדן לפני המלחמה באפגניסטן ואחריה, מדגיש תלהאמי את ערך ההעצמה שנוקט בן-לאדן ואת המשיכה שיש בדבריו, באופן דיבורו וב"תפאורה" שמסביבו בעת הצילום. מניתוח קלטות של מתאבדים פלסטינים שערכתי נראה כי טכניקה זו מופעלת גם

בשטחים: המתאבדים תמיד מופיעים בקלטות חדורי רוח קרב, נטולי כל ספקות והיסוסים ועל רקע של "תפאורה" מתאימה. מדבריהם ניתן להבין שהם מביאים שינוי, הם מתקוממים, הם אינם פסיביים, אינם מקבלים את הדין. הקלטות האלה הן עוד צורה של מלחמה פסיכולוגית. יחד עם הכריזמטיות של מפעיל המתאבדים או של ראש הארגון האזורי תורמים הקלטות האלה והשינוי הגלום בהן לכוח המשיכה של הארגון. קלטות אלה הן כלי נשק משמעותי לא רק בהצגתן כלפי חוץ, כפי שמקובל לחשוב, אלא גם כלפי פנים – לחיזוק התמיכה העממית ולגיבוש דעתו של המתאבד הבא. נקודה זו רלוונטית במיוחד כיום, עם התגברות הזן העממי של פיגועי הטרור ובהעדר לוחמה פסיכולוגית נגדית מהצד הישראלי.

● הרצון לעשות משהו עצמאי. הרעיון של פעולת

התאבדות אטרקטיבי לצעירים רבים, משום שהוא משתלב היטב בתהליך ההתבגרות שלהם. אפשר שההערכה של שהידים מחליפה את הערכת המפורסמים, המאפיינת את הנוער המתבגר במערב. כמו כן ייתכן שהשאיפה לעצמאות אישית, האופיינית לגיל ההתבגרות, מקבלת תכנים לאומיים, כך שהמעשה העצמאי אינו נסיעה לתאילנד, כפי שמוכר בחברה הישראלית, אלא החלטה אישית להיות מחבל-מתאבד. גם אין להתעלם מכך שהסיפורים המיניים על 72 הבתולות מלהיבים את הדמיון הצעיר בחברה שמרנית, וכנראה יוצרים עוררות מינית סביב מעשה ההתאבדות. החשיבה הקלינית רואה במחשבות אובדניות אצל פציננטים מעין מפלט שהם יוצרים לעצמם מתוך מצוקות המציאות. עבור

עבור הנער הפלסטיני, שחי בחברה חסרת אונים, ששרויה במצב כלכלי קשה, ההתלהבות לקראת הפעולה יכולה להיתפס כמפלט שמצדיק את סיום החיים, כמעשה של אונים ושל חופש – כמובן בליווי הרציונליזציות המתבקשות, המאפשרות לעשות את המעשה.

הנער הפלסטיני, שחי בחברה חסרת אונים, ששרויה במצב כלכלי קשה, ההתלהבות לקראת הפעולה יכולה להיתפס כמפלט שמצדיק את סיום החיים, כמעשה של אונים ושל חופש – כמובן בליווי הרציונליזציות המתבקשות, המאפשרות לעשות את המעשה.

● הרצון לעשות משהו שגאוה בצידו. פיגוע התאבדות הוא

מעשה קיצוני, שגורם לנפגעים רבים. לכן הוא נחשב מבחינת אנשי הדת של הארגונים הקיצוניים למעשה הרואי. כך גם תופס זאת רוב הרחוב הפלסטיני. כשפיגוע התאבדות מצליח, נחשב הדבר להצלחה שגורמת לשמחה ולא לאבל, עד כדי כך שעם היוודע דבר מותו של המחבל המתאבד, פותחת המשפחה "סוכת חתן" ולא סוכת אבלים ומחלקת סוכריות. האדם שעומד בפני ההחלטה אם לעשות פיגוע רואה בכך, כנראה, הגשמה עצמית, והוא הולך ומתקדם בתהליך, עד כי יש לו הרגשה של התעלות. בחקירתה של מי שיצאה לפיגוע ונתפסה, שפא אל-קודסי מטול-כרם, היא ציינה את רגשי העצב

שממנה יוצאים המתאבדים. למלחמה הפסיכולוגית הזאת יש לתת מענה בכלים של לוחמה פסיכולוגית, שיופנו אל המתאבד, אל החברה שבה הוא חי ואל מנהיגיו. המטרה המרכזית של הלוחמה הזאת היא לבלום את הסחף העממי ברחוב בזכות פעולות ההתאבדות. המתגייסים לפעולות התאבדות כבר מזמן אינם בבחינת "נפשות תועות" הפונות לאפיק ההתאבדות ממניעים אישיים בלבד. הם מגויסים למשימותיהם לאחר שעברו אינדוקטרינציה מנהיגותית, חברתית, ארגונית ואישית, היוצרת אצלם עמדות נוקשות וחסרות פשרה. עמדות אלה ניתן לשנות ברגעי ההתעצבות שלהן. הניסיון האמריקני במלחמת עיראק צריך לעודד אותנו: הלוחמה הפסיכולוגית האגרסיבית שהם הפעילו

והדיכאון על כישלונה. לא הייתה בה שמחה על שנשארה בחיים. בחברה הפלסטינית יש היום מעט מאוד נתיבים להגשמה עצמית הן בשל המבנה החברתי, הן בשל הנסיבות הפוליטיות והן בשל המצוקה הכלכלית החריפה. במציאות כזאת, כאשר המקור הכמעט יחיד לגאווה קשור לגרימת כאב לצד האחר, היציאה לפיגוע התאבדות נחשבת הזדמנות בלתי חוזרת. יתר על כן, האינדוקטרינציה לפיגועי ההתאבדות, שמתחילה בקייטנות של הגיל הרך, גורמת לכך שהמוות בפיגוע התאבדות ייחשב מגיל צעיר מאוד לשיא ההגשמה ולא לסוף הדרך ולאובדן החיים. הגישה הזאת היא המאפיין הבולט ביותר של התרבות המתפתחת כעת בשטחים.

דרכי פעולה אופרטיביות

טרור המתאבדים יוצר איום אסטרטגי על ישראל בשל יכולתו להשפיע על תהליך קבלת ההחלטות של ממשלות ישראל, להפסיק את תהליך השלום, לשבש את אורח החיים של החברה בישראל ולפגוע קשות בכלכלה הישראלית. דומה שאין היום שאלה המטרידה יותר את ישראל (ובמידה רבה גם את ארצות-הברית) מאשר אם ניתן להרתיע אנשים המוכנים למות כדי להרוג. נחמן טל (2002) רואה בפעולות המודיעין, בהקמת חיץ ביטחוני בקו התפר ובהגברת האבטחה תשובות הולמות. בועז גנור מדבר על חיזוק מצב הרוח הלאומי בישראל, שכן מתקפת הטרור מכוונת בעיקר לשבירת רוחו של היריב. גם אהוד שפרינצק (2000) מדבר על לוחמה פסיכולוגית לחיזוק רוחו של העם המותקף. אולם האם אלה האמצעים הפסיכולוגיים היחידים העומדים לרשותנו? האם אין ביכולתנו להפעיל לוחמה פסיכולוגית התקפית שתילחם על נפשו של המתאבד

הפוטנציאלי ועל נפשותיהם של בני משפחתו לפני שקיבל את ההחלטה למות, בשלב האוטוסוגסטיה? האם לא ניתן – באמצעות לוחמה פסיכולוגית – להפעיל בחברה הפלסטינית כוחות מתונים?

פעולה של מתאבד מתרחשת כתוצאה של שלושה גורמים הנפגשים בנפשו: השפעת המנהיג; השפעת החברה; רצון אישי (ראו תרשים מס' 1). רק השפעות משלושה גורמים אלה יחד מביאות לביצוע ממשי של פעולת התאבדות. החלשה של אחד הגורמים האלה די בה כדי להפחית את הסיכון הנשקף לישראל. לכן יש להפעיל לוחמה פסיכולוגית מתוך כוונה להשפיע על המנהיגים הפלסטינים, על החברה הפלסטינית בכללה ועל המתאבד הבודד ולגרום להם להימנע מביצועם של פיגועי התאבדות. טרור המתאבדים הוא, למעשה, לוחמה פסיכולוגית נגד רוחו של היריב, אך – כפי שהסברתי לעיל – גם לוחמה על אהדת ההמונים בחברה

גרמה לדמורליזציה בצבא עיראק ולהתפוררותו המהירה תוך גילויי התנגדות מינימליים. העולם בכלל והעולם הערבי בפרט נותרו פעורי פה נוכח החולשה המדהימה שהפגין צבא עיראק.

בשורות הבאות אתן כמה דוגמאות ללוחמה פסיכולוגית התקפית, המוכרות גם מההיסטוריה הצבאית, שיכולות להיות מענה הולם ללוחמה הפסיכולוגית שמנהלים ארגוני הטרור בשטחים כדי לצבור אהדה. הדוגמאות האלה יחולקו לשלושה חלקים: אמצעים להשפעה על המנהיגים, על החברה ועל הפרט המתכוון להתאבד. האמצעים אינם דורשים הקרבה של חיי אדם (ראו טבלה מס' 1). הקו המנחה של האסטרטגיה הזאת היא המקל והגזר. מצד אחד מעבירים מסרים תומכים לחברה ששרויה במצוקה, ומצד אחר מעבירים מסרים התקפיים ושותלים אמונות המעודדות מאבק בתפיסות האידיאליסטיות של ההתאבדות, שמצאו

מתונים, שבו הם יסבירו כי התנגדותם לפיגועי ההתאבדות נובעת מהנזק שהם גורמים לאינטרסים של העם הפלסטיני. כמו כן יש לתקוף את להיטותה של משפחת השהיד לשלוח בן משפחה אל המוות כדי ליהנות מהתגמולים הכספיים. ללא קושי רב ניתן להציג את הפעולה הזאת כהקרה צינית ומרושעת של בן המשפחה תמורת בצע כסף.

לבסוף יש לשכנע שההתאבדויות אינן שוברות את רוחה של ישראל ולמעשה אינן מובילות אלא למבוי סתום ולהמשך המצוקה הכלכלית והחברתית של האוכלוסייה הפלסטינית בכלל ושל משפחת המתאבד בפרט. יש להדגיש שהכבוד שניתן למשפחת המתאבד הוא זמני ומתפוגג במהירות, וכך גם המענקים הכספיים. לאחר זמן לא רב נותרת המשפחה עם האובדן בלבד, בלי שניתן פתרון יסודי לבעיה כלשהי מבעיותיה הרבות. סרטונים כאלה על אפקט הבומרנג של פעולות ההתאבדות, שיוכיחו כי מצבה של משפחת המתאבד רק מידרדר בסופו של דבר, עשויים להתגלות כמרתיעים במיוחד. חשוב לעודד השתתפות בסרטונים כאלה – בין היתר באמצעות תשלום למשתתפים.

לוחמה פסיכולוגית להשפעה

על הפרט המתאבד. אמצעי חריף במיוחד הוא תליית תמונות של מחבלים מתאבדים לאחר הפיגוע, כשהם מרוסקים לחלוטין, על הבתים שבהם התגוררו – גם אם בתים אלה נהרסו. מתחת לתמונות האלה ניתן לציין שהם כבר לא יפגשו 72 בתולות ואפילו לא בתולה אחת. יש בכך כדי להרתיע בני משפחה ושכנים שרעיון ההתאבדות מצוי אצלם בשלבים

שונים של הבשלה. תמונות כאלה מחוללות זעזוע בכל חברה, ותלייתן במאסות יכולה לבלום את הנטייה של הפרט לראות בהתאבדות פתרון מוצדק מבחינה חברתית ומשפחתית. את התמונות אפשר לתלות גם על קירות המסגדים בדבק שיקשה על הסרתן.

במקביל רצוי גם לפרסם ידיעות על התקדמות בתהליך המדיני או ידיעות אופטימיות אחרות – גם על קירות הבתים – תוך ציון העובדה שהמתאבדים יפסידו את הפתרון המסתמן באופן. בידיעות האופטימיות ניתן לכלול פגישות בין פלסטינים לישראלים ברמות בכירות, פירוט של רעיונות אמריקניים ואירופיים לפתרון הסכסוך וכן יצירות ספרותיות, שירים או סיפורים קצרים שידברו על הפתרון הצפוי ועל ההפסדים של השהיד בסגנון "השלום והשגשוג בוא יבואו,

להן משכן בנפשותיהם של המתאבדים הפוטנציאליים, של אמהותיהם ובחברה הפלסטינית בכלל.

לוחמה פסיכולוגית להשפעה על המנהיג

עם פלסטינים מתונים, לחזק את רוחם, לתרום תרומה כלכלית תמורת השתתפותם בפגישות ואף לשדר פגישות אלה בשידורי טלוויזיה שנקלטים בשטחים. במקביל אפשר להציג בשידורי הטלוויזיה האלה סרטונים שמציגים את המנהיג התומך בפיגועי ההתאבדות כאדם פרוץ הפוגע בבני עמו, אשר אינו מעוניין להיטיב עימם, אלא לעסוק רק באלומות. המסר של הסרטונים האלה חייב להיות שמדובר בהתנהגות הפוגעת בעניין הפלסטיני ואשר ברמה של הפרט צריכה להביא להקאתו מהחברה וברמה של המנהיג צריכה להביא לאובדן הלגיטימיות שלו ולנידויו מחברה של מנהיגים

בעולם כולו, הדוגלים בהידברות כתחליף לאלימות. גם אפשר לעודד ויכוח פלסטיני על המושג "דאולה" – מדינה – ולהראות בשידורים אלה שהמנהיגות הפלסטינית שואפת למשהו שטרם הוכשרו המנגנונים הביורוקרטיים להקמתו, תוך העברת המסר שזהו הדבר שהמנהיגות צריכה לעסוק בו ולא במימון האלימות ובעידודה. כמו כן אפשר להוסיף סרטונים שיציגו את השחיתות בהנהגה הפלסטינית הקיימת ואת הצורך להדבירה עוד לפני הקמתה של מדינה. נוסף על כך ניתן להציג את העובדה שרק שכבת הממסד גורפת את כל טובות ההנאה, בעוד שמרבית האוכלוסייה סובלת.

לוחמה פסיכולוגית להשפעה על

החברה. אפשר לשדר לשטחים שידורי דת, שבהם יסבירו אנשי דת

כי ההתאבדות מנוגדת לקוראן. את המסר הזה ניתן להעביר גם בתוכניות ילדים – בין היתר באמצעות שעשועונים נושאי פרסים. יש להסביר לילדים את ייעודם ולהמחיש לאן הם יכולים להגיע, אם לא יקצרו את חייהם. כמשקל-נגד לאמהות שמביעות את שמחתן על מות ילדיהן בפיגועי התאבדות ניתן לעודד דיונים טלוויזיוניים על מעמד האישה, על דתיות מול חילוניות, על היחסים עם הבעל, על הלבוש המסורתי, על יחסה של אם לילדיה ועל חינוך ילדים באופן כללי. במקביל יש להפיק ולשדר סרטונים מזעזעים על גורלם של המחבלים המתאבדים לאחר התפוצצותם. הסרטונים צריכים לכלול תמונות של הגופות המפורקות ושל הרימות שעתידות לאכול אותן – תמונות שנועדו לנפץ את אשליית גן העדן אחרי המוות. אפשר גם ליזום דיון עם אנשי סמכות

מורכבת לא רק מנקודת הסיום - הפיגוע הצפוי - אלא מחומרים פסיכולוגיים-חברתיים שיכולים לקבל מענה בכלים של השפעה ושל התקפה על העמדות הנפשיות בעת היווצרותן. כשעמדות אלה מגיעות לידיעת מנגנוני הביטחון באמצעות המודיעין, הן בבחינת מאוחר מדי, משום שהן מגובשות, וכבר עברו את נקודת האל-חזור מבחינה נפשית. יש לתקוף בכלי ההשפעה שנידונו כאן את הסביבה המפרה מעשים אלה הן ברמה הישראלית והן ברמה הבינלאומית.

מקורות

- בראל צבי, "התאבדות האישה, אימת הגבר", **הארץ**, 8 במרס 2002
- זונדר משה, "גן העדן האבוד", **מעריב**, 17 באוגוסט, 2002
- טל נחמן, "ישראל וטרור המתאבדים", **עדכן אסטרטגי**, 5(1), יוני 2002, עמ' 32-25
- Al-Samarrai, M. & Hussein, M., "Parasuicide Self-Poisoning in an Emergency Department in Baghdad", **Arab Journal of Psychiatry**, 11(2), 2000, 113-121
- Alyahfoufi, N., "Attempted Suicide in Lebanon", **Arab Journal of Psychiatry**, 9(2), 1998, 109-116
- Atran, S., "Genesis of Suicide Terrorism", **Science**, 229, 2003, 1534-1539
- Hussain, H. & Zafari, A., "Parasuicide in Klang Valley Marriages", **Arab Journal of Psychiatry**, (8), 1997, 42-48
- islamonline.net/fatwaapplication/arabic display.asp?hfataid=3143
- Kubler-Ross, E., Wessler, S., Avioli, L.V., "On Death and Dying", **JAMA**, 221(2), 1972, 174-179
- memri.org/bin/articles.cgi?Page=countries&Area=egypt&ID=SP36302
- Merari, A., Paper Presented to the Institute for Social Research Seminar Series, **The Psychology of Extremism**, University of Michigan, MI, 11 February 2002
- Myers, D. G., **Social Psychology** (7th ed.), New York, McGraw-Hill, 2002
- Osman, A. K., & Ibrahim, I.A., "Deliberate Non-Fatal Self Harm in Patients Attending a General Hospital in Saudi Arabia", **Arab Journal of Psychiatry**, 8(1), 1997, 31-41
- Sprinzak E., "Rational Fanatics", **Foreign Policy**, 120, Sep-Oct 2000, 66-73
- Telhami, S., "It's not about Faith: A Battle for the Soul of the Middle East", **Current History**, December 2001, 415-418
- Tsang, J. A., "Moral Rationalization and Integration of Situational Factors and Psychological Processes in Immoral Behavior", **Review of General Psychology**, 6(1), 2002, 25-50

על שיחות פוריות, הערות וסיוע בכתיבת מאמר זה תודתי נתונה לסא"ל (מיל) יוחנן צורף, לרס"ן (מיל) סופי קושטאי, לעורך "מערכות", אפי מלצר, וליחידת "חצב".

אבל המתים לא ייהנו מכך". אפשר להציג את הפתרון המדיני, הצפוי להימצא יום אחד, כדבר המשיח ולא להשאיר את המגרש הדתי פרוץ אך ורק לרעיונות אלימים של הרג ושל רצח. את היצירות האלה אפשר לתלות על קירות הבתים

וברחובות, כך שתהיה עבודה רבה למי שירצה להסיר אותן וכך שגם אם הכתוב בהן לא ידבר אל כולם - יהיו מי שיטילו ספק בסיפורי 72 הבתולות והפגישה עם אללה ויבינו שהאושר היחיד שמצאו הוא אושר מדומה, פרי של אינדוקטרינציה מופרעת, אם כי רציונלית, של מנהיגים שרוצים להשיג מטרות פוליטיות באמצעות הרג וטרור בלי לדאוג דאגה אמיתית לרווחה הפיזית והרגשית של קורבנותיהם הפלסטינים.

כמו כן אפשר לשתול אמונות באמצעות סרטונים אלה - למשל שהמתאבד הוא ניצוד של מלאך המוות, המחפש לו קורבנות ומנסה לשבש את דעתם של צעירים, משום שאלה חביבים עליו במיוחד.

סיכום

טרור המתאבדים אינו המצאה חדשה. הוא התחיל אצל החשישיים במאה ה-11, וכיום הוא מאיים לא רק על ישראל, אלא על מדינות רבות נוספות, כפי שהוכיחו פיגועי ה-11 בספטמבר. עם זאת, מרב הניסיון בלחימה בטרור המתאבדים נצבר בישראל, ואנו חייבים להוביל את החשיבה האסטרטגית בנושא הזה. איננו יכולים להרשות לעצמנו לטפל רק בנקודות הסיום של תופעת ההתאבדות - על-ידי חסימת דרכם של המתאבדים באמצעות מכשולים (גדרות תיל, מחסומי דרכים, עוצר), על-ידי מעצרים או חיסולם לפני יציאתם לפיגוע. הדבר דומה לטיפול בסימפטום של מחלה, בעוד שמה שנדרש הוא טיפול בגורמי המחלה. עלינו לנסות למנוע את נכונותם של פלסטינים להפוך למחבלים-מתאבדים. הדבר אפשרי בטכניקות של לוחמה פסיכולוגית, וכדי לנהלה כראוי יש להבין שהנכונות להתאבד היא תופעה נפשית שהופכת לנפוצה יותר ויותר בחברה הפלסטינית.

המתאבד עובר כמה שלבים עד אשר הוא מוכן לפוצץ את עצמו - שלבים המושפעים במידה מכרעת מהאינטראקציה שלו עם סביבתו החברתית. את הלוחמה הפסיכולוגית יש איפוא לכוון לשלבים הראשונים של ההתגייסות, עוד לפני שהמתאבד עובר את נקודת האל-חזור. רגע ההתפוצצות של המתאבד הוא סיומו של תהליך נפשי ארוך ומורכב. טעות היא לשפוט את התופעה הזאת לפי תוצאותיה ולראות בה תופעה ביטחונית בלבד. כל מפגע בודד מבטא תופעה נפשית וחברתית, שכרגע פרוצה להשפעות של ארגוני הטרור, ואין לה מענה במונחים של השפעה אינדיווידואלית וחברתית מהצד הישראלי. התופעה